

І. Г. Бабець

Напрями зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці регіонів України

Проаналізовано стан зовнішньої торгівлі регіонів України під час війни, досліджено динаміку та структурні зміни експорту та імпорту товарів у 2022 р. порівняно з 2021 р. За критеріями особливостей умов здійснення зовнішньої торгівлі та рівня прояву загроз зовнішньоторговельній безпеці виділено чотири групи регіонів. Обґрунтовано напрями зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці регіонів в умовах воєнного стану. Для регіонів з високим та істотним рівнем загроз основними заходами визначено релокацію підприємств у безпечні регіони, удосконалення логістики експорту товарів і збільшення потужностей для переробки сировинної продукції. У регіонах з помірним і низьким рівнем загроз потрібно забезпечувати розвиток переробної промисловості, сприяти структурним трансформаціям економіки, активізувати інноваційну діяльність. Запропоновано механізм зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці регіонів України в період повосенної відбудови економіки, який передбачає узгодження цілей та завдань Плану відновлення України, експортної стратегії України, державної стратегії регіонального розвитку та стратегії соціально-економічного розвитку регіонів як основних інституційних інструментів із цільовою функцією покращення показників динаміки, структури та ефективності зовнішньої торгівлі.

Ключові слова: зовнішньоторговельна безпека, зовнішня торгівля, регіон, загрози, воєнний стан, повосенне відновлення, інституційні інструменти, економічні важелі.

Постановка проблеми. Посилення зовнішніх загроз економічній безпеці України внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ призвело до зростання ризиків і загострення загроз внутрішнього характеру, що проявляються в погіршенні динаміки та структури промислового виробництва та, відповідно, негативно впливають на показники зовнішньої торгівлі. Найбільш істотний вплив зовнішніх загроз спостерігається в тимчасово окупованих регіонах України та регіонах, де відбуваються воєнні дії та інтенсивні ракетні обстріли, що призводить до втрати людського капіталу та виробничого потенціалу, порушення логістичних ланцюгів постачання товарів. Унаслідок скорочення обсягів виробництва експорторієнтованих галузей економіки регіонів зменшується чи повністю припиняється експорт товарів, вітчизняні експортери втрачають свої позиції на зовнішніх ринках, натомість посилюється імпортна залежність економіки регіонів, особливо від технологічної продукції. В умовах війни актуальними проблемами регіональної економіки є забезпечення функціонування підприємств та їхньої зовнішньоекономічної діяльності як основи відновлення платіжного балансу держави та зміцнення економічної безпеки в період повосенного відновлення України. Вирішення зазначених проблем потребує обґрунтування напрямів зниження загроз зовнішньоекономічній безпеці регіонів України та розроблення відповідних заходів щодо запобігання виникненню чи зниження впливу негативних чинників у сфері зовнішньої торгівлі.

Аналіз останніх досліджень. Вітчизняні вчені вивчають стан і проблеми відновлення балансу зовнішньої торгівлі України, аналізують диспропорції між внутрішнім і зовнішнім торговими ринками та пропонують заходи щодо стабілізації ситуації в умовах війни [1, с. 253], досліджують загрози розвитку регіонів України, які пов'язані із скороченням обсягів експорту товарів через порушення логістичних маршрутів і зростанням технологічного імпорту, визначають заходи протидії ризикам у сфері зовнішньої торгівлі [2, с. 31-32]. До основних загроз у виробничій сфері В. Гарькава відносить негативні чинники, що виникають у зовнішній торгівлі, та визначає відновлення і розвиток виробничого потенціалу регіону основним напрямом протидії цим загрозам [3, с. 44]. Дослідивши вплив повномасштабного вторгнення російських військ на

експортну діяльність регіонів України, О. Жабинець виділила серед основних загроз економічній безпеці втрату частини експортного потенціалу підприємств і зменшення надходжень експортної виручки до державного бюджету, а також визначила пріоритетні завдання для експортної стратегії України [4].

Отже, проблемам функціонування економіки регіонів України після повномасштабного вторгнення російських військ присвячена відносно невелика кількість наукових праць, що обумовлено неможливістю отримання в повному обсязі статистичної інформації про стан економіки деокупованих регіонів, необхідністю обмеження публікації даних про функціонування стратегічних галузей у регіонах та їхню зовнішньоекономічну діяльність. Водночас зростає актуальність вивчення сутності загроз у зовнішньоторговельній діяльності регіонів і розроблення дієвих заходів щодо усунення цих загроз і зниження негативних наслідків їхнього прояву як в умовах війни, так і в період повоєнного відновлення економіки.

Метою статті є обґрунтування напрямів зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці регіонів України. Завдання статті: проаналізувати динамічні та структурні зміни в зовнішній торгівлі регіонів України в умовах війни; виділити основні загрози зовнішньоторговельній безпеці регіонів; визначити напрями зниження загроз і запропонувати інструменти протидії загрозам в умовах повоєнного відновлення економіки.

Основні результати дослідження. В умовах війни вплив зовнішніх загроз економічній безпеці регіонів проявляється по-різному і залежить від географічного положення регіону відносно східних кордонів України, оскільки найбільші руйнування підприємств та інфраструктурних об'єктів відбуваються саме в східних і південних регіонах, які мають спільний кордон з росією або межують з тимчасово окупованими українськими територіями. Відповідно, у Донецькій, Запорізькій, Луганській, Сумській, Харківській, Херсонській та Чернігівській областях упродовж 2022 р. відбулося істотне зниження або й припинення економічної діяльності, зменшення обсягів виробленої промислової та сільськогосподарської продукції, що негативно вплинуло на зовнішню торгівлю.

Найістотніше зниження обсягів експорту у 2022 р. порівняно з 2021 р. відбулося в Донецькій (-96%), Луганській (-94,8%) та Херсонській (-86,2%) областях, а в Дніпропетровській, Миколаївській, Харківській скорочення обсягів експорту становило близько 50% (рис. 1). Натомість збільшення обсягів експорту спостерігалось у Вінницькій (+22,3%), Волинській (+28,1%), Львівській (+3,2%), Одеській (+41,4%), Рівненській (+5,7%), Черкаській (+46,5%) та Чернівецькій (+38,3%) областях. Обсяги імпорту в окремих регіонах значно зменшилися: у Донецькій області – на 92,6%, у Луганській – на 95,3%, у Херсонській – на 86,2%. Водночас у Житомирській та Чернівецькій областях річні темпи зростання імпорту були істотними, що відбулося переважно за рахунок збільшення імпорту палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – на 350,1% та 1239,3% відповідно.

В умовах воєнного стану загострилися загрози, що виникають через неефективну структуру економіки та наслідком яких є істотна асиметрія в зовнішній торгівлі більшості регіонів України. Наприклад, у 2021 р. зернові культури переважали в експорті Кіровоградської (36,8%), Миколаївської (56%), Одеської (31,5%), Хмельницької (40,6%), Чернігівської (49,6%) областей. Унаслідок блокування російськими військами морських шляхів вивозу продукції з України обсяги експорту зерна істотно зменшилися, що є однією з головних причин скорочення загальних обсягів експорту окремих регіонів. З Миколаївської області у 2022 р. було експортовано зернових культур на 59,4% менше порівняно з 2021 р., з Кіровоградської – на 20,7%, із Хмельницької – на 29,4%, із Чернігівської – на 53,8%.

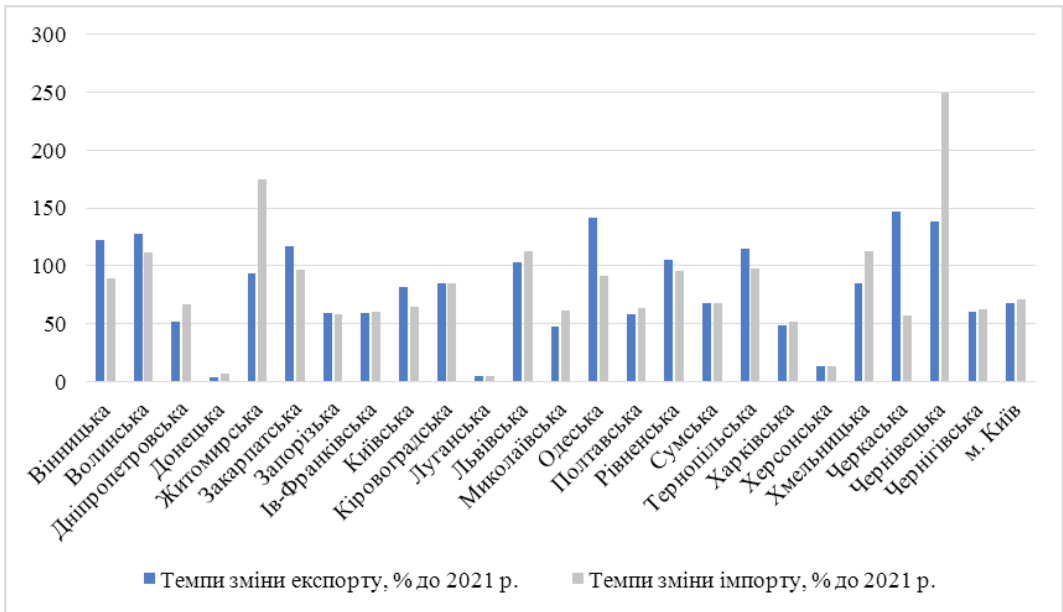

Рис. 1. Темпи зміни експорту та імпорту за регіонами України у 2022 р.

Джерело: побудовано автором за даними [5].

Економіка регіонів, основою експорту яких є високотехнологічна продукція, зокрема електричні машини та обладнання, менш чутлива до кон'юнктурних коливань на світових ринках. Проте в умовах війни виробництво та експорт продукції машинобудування зменшується внаслідок неможливості забезпечення безперервного виробничого процесу через повітряні тривоги та аварійне припинення електропостачання після ракетних влучань в об'єкти енергетичної інфраструктури. В усіх регіонах, де найбільшу частку в експорті товарів становили машини та обладнання, у 2022 р. спостерігалось зменшення обсягів експорту цієї продукції порівняно з 2021 р.: у Житомирській області – на 23,3%, Закарпатській – на 6,1%, Івано-Франківській – на 17%, Львівській – на 0,9%, Тернопільській – на 17,2%. Отже, статистичні дані підтвердили висновок, зроблений за результатами прогностичної оцінки [6, с. 108] про менший прояв загроз у регіонах, що експортують значні обсяги технологічної продукції, порівняно з регіонами, в експорті яких висока частка аграрної продукції.

У структурі імпорту більшості регіонів України переважають палива мінеральні, нафта та продукти її перегонки. Обсяг імпорту цієї продукції у 2022 р. порівняно з 2021 р. збільшився на 350% у Житомирській області, на 93% – у Львівській, на 236,7% – у Хмельницькій та на 1239,3% – у Чернівецькій областях, що було обумовлено посиленням загроз енергетичній безпеці держави внаслідок знищення російськими агресорами відповідної інфраструктури. В окремих регіонах найбільшу частку в імпорті товарів становили машини та обладнання: у Вінницькій області – 17,6%, Закарпатській – 39,6%, Тернопільській – 31,3%, Харківській – 20,8%, Херсонській – 33,9% та у м. Києві – 20,8%. Скорочення обсягів імпорту машин та обладнання у 2022 р. проти 2021 р. в середньому становило 30-40%, а найбільшим було у Херсонській області (-76,4%). Отже, в умовах війни в більшості регіонів України не спостерігалось посилення загрози збільшення залежності від технологічного імпорту, що можемо пояснити зменшенням попиту промислових підприємств на машини та обладнання внаслідок обмеження їхньої виробничої діяльності через

зростання ризиків воєнного часу. Підвищення попиту на транспортні засоби обумовлене потребами ЗСУ і впровадженням тимчасового режиму безмитного ввезення легкових автомобілів.

Грунтуючись на результатах аналізу зовнішньої торгівлі регіонів у 2022 р., визначимо напрями зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці в умовах війни для чотирьох груп регіонів, сформованих за такими критеріями: географічне положення регіону відносно лінії фронту та державного кордону України з росією; темпи зміни основних показників зовнішньої торгівлі; товарна структура експорту та імпорту; динаміка обсягів експорту та імпорту основних товарів (табл. 1).

Таблиця 1
Напрями зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці регіонів України в умовах воєнного стану

Група регіонів	Особливості зовнішньої торгівлі	Прояв загроз	Напрями зниження загроз
I. Регіони з високим рівнем загроз	Частина території регіонів окупована; спільний кордон з росією; неможливість роботи підприємств в умовах війни; втрата експортного та людського потенціалів; основа експорту – аграрна та металургійна продукція	Істотне зниження обсягів експорту та імпорту (понад 50%); втрата зовнішніх ринків збуту аграрної та металургійної продукції	Релокація підприємств в безпечні регіони; розмінування деокупованих територій та земель сільськогосподарського призначення
II. Регіони з істотним рівнем загроз	Розташування близько до російського кордону; високий ризик фізичного знищення підприємств; переважання в структурі випуску продукції з низьким рівнем доданої вартості; основа експорту – сировинна продукція	Зниження обсягів експорту та імпорту (на 30-50%); низька ефективність експорту; низька частка високотехнологічної продукції в експорті	Релокація підприємств стратегічних галузей у безпечні регіони; удосконалення логістики аграрного експорту; збільшення потужностей для переробки сільськогосподарської сировини
III. Регіони з помірним рівнем загроз	Відносна віддаленість від кордону з росією; помірний ризик знищення інфраструктурних і промислових об'єктів ракетними обстрілами; переважання сировинної продукції в експорті	Низька ефективність експорту; висока експортна залежність економіки; залежність від високотехнологічного імпорту	Розвиток галузей переробної промисловості; створення передумов для структурних трансформацій економіки; активізація інноваційної діяльності
IV. Регіони з низьким рівнем загроз	Найбільша віддаленість від українсько-російського кордону; порівняно невисокі ризики ракетних обстрілів; переважання продукції машинобудування в експорті	Зниження обсягів експорту продукції машинобудування, зменшення інтелектуального потенціалу	Створення умов для розширення виробничих потужностей та інноваційної діяльності підприємств; підтримка діяльності релокованих підприємств

Джерело: розроблено автором.

До першої групи віднесено регіони з високим рівнем загроз зовнішньоторговельній безпеці, що обумовлено істотним скороченням обсягів зовнішньої торгівлі внаслідок припинення діяльності промислових підприємств в умовах активних бойових дій та окупації частини їхньої території (Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська, Херсонська області). В умовах війни активізація зовнішньої торгівлі цих регіонів не можлива, а напрями протидії

загрозам насамперед мають зосереджуватися на збереженні економічного потенціалу та людських ресурсів, що залишилися, а також проведенні відповідних безпекових заходів щодо створення передумов для повоєнного відновлення економіки.

Друга група регіонів характеризується істотним рівнем загроз зовнішньоторговельній безпеці та охоплює Дніпропетровську, Київську, Миколаївську, Полтавську, Сумську, Чернігівську області, які географічно розташовані близько до росії або мають з нею спільний кордон, що обумовило значні руйнування промислової та енергетичної інфраструктури внаслідок ракетних обстрілів. І хоча території цих регіонів повністю знаходяться під контролем України, актуальними залишаються проблеми, пов'язані з відновленням деокупованих міст і селищ Київської, Сумської та Чернігівської областей, а також ліквідацією наслідків інтенсивних ракетних обстрілів, зокрема в Дніпропетровській області. За винятком Дніпропетровської області, в експорті якої найбільшою є частка чорних металів, і Полтавської області, з якої переважно експортують руди, шлак і золу, основою експорту більшості регіонів є продукція тваринництва та рослинництва. Обсяги експорту регіонів зменшилися в середньому на 30-40%, лише в Миколаївській області скорочення становить 52% унаслідок зниження на 60% обсягів експорту зернових культур, які стали основним експортним товаром.

В умовах війни для регіонів другої групи основними напрямками зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці визначимо переміщення підприємств стратегічних галузей промисловості з прикордонних регіонів, що межують з росією, до більш безпечних регіонів України. Насамперед це стосується підприємств високотехнологічних галузей промисловості та військово-промислового комплексу, що виготовляють машини, обладнання та устаткування, транспортні засоби та прилади. Через складні умови роботи підприємств обсяги експорту продукції машинобудування в січні 2023 р. порівняно із січнем 2022 р. істотно знизилися у Сумській (на 62,6%) та Чернігівській (на 47,2%) областях, а частка цієї продукції в експорті становила 5,9% та 0,8% відповідно. У Дніпропетровській області обсяги експорту продукції машинобудування зменшилися (на 46%), а експорт продукції та приладобудування збільшився (на 6%), проте частка продукції цих галузей в експорті є порівняно низькою (відповідно 1,2% та 0,1% у січні 2023 р.). Попри негативну динаміку експорту та невелику частку в експорті товарів, машинобудування та приладобудування є важливими галузями з точки зору зміцнення економіки регіонів у період повоєнного відновлення. Тому для забезпечення розвитку підприємств цих галузей та зниження загроз їхньому функціонуванню доцільно перемістити виробничі потужності чи їхні конструкторські відділи в безпечні регіони.

Для зниження загроз, пов'язаних із сировинною орієнтацією експорту, що загострилися в умовах війни через порушення логістичних ланцюгів, потрібно розробляти нові маршрути експорту аграрної продукції. Зауважимо, що ефективнішим засобом протидії таким загрозам є збільшення потужностей з переробки сільськогосподарської сировини в готову продукцію. Актуальним завданням для експортерів продуктів харчування є пошук нових ринків збуту, зокрема в країнах Близького Сходу, та забезпечення відповідності продукції стандартам якості, що діють у країнах-потенційних імпортерах.

Група регіонів з помірним рівнем загроз (Вінницька, Волинська, Кіровоградська, Одеська, Рівненська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька області) характеризується порівняно кращим географічним розташуванням за критерієм віддаленості від кордону з росією; переважно додатними темпами зростання обсягів експорту; переважанням в експорті сировинної продукції (зернових культур або деревини); високою часткою високотехнологічної продукції в імпорті товарів. Позитивна динаміка обсягів експорту разом зі зростанням або

незначним зниженням експорту за основною товарною групою в цих регіонах свідчить про здатність експортерів за підтримки органів влади протистояти зовнішнім загрозам в умовах війни та забезпечувати експорт продукції.

З огляду на відносно невисокі ризики руйнування інфраструктурних і промислових об'єктів у регіонах третьої групи доцільно вже під час воєнного стану реалізовувати програми з підтримки розвитку галузей переробної промисловості. Зокрема, зменшення частки сировинної продукції в експорті можна досягти за рахунок перероблення сільськогосподарської сировини в готові харчові продукти та збільшення обсягів їх експорту. Для Волинської, Рівненської та Чернівецької областей, в експорті яких переважає деревина та вироби з деревини, важливими є модернізація виробництва меблів і збільшення їх експорту. Водночас у цих регіонах високою є частка експорту насіння і плодів олійних рослин, що свідчить про потенціал розширення виробництва та збільшення експорту олій рослинного походження. Отже, для зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці доцільно збільшувати обсяги експорту продукції з вищим рівнем доданої вартості за рахунок переробки сільськогосподарської сировини в готову продукцію, для чого треба проводити модернізацію наявних виробничих потужностей і впроваджувати інновації, що сприятиме створенню передумов для пришвидшення структурних трансформацій економіки регіонів у період повного відновлення.

Четверта група регіонів (Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська Львівська та Тернопільська області) характеризується низьким рівнем загроз порівняно з іншими регіонами України. Попри істотні відмінності у темпах зростання експорту та імпорту, спільною ознакою зовнішньої торгівлі зазначених регіонів є переважання машин та обладнання в експорті товарів. Проте у 2022 р. обсяги експорту цієї продукції зменшилися в усіх регіонах, найбільше скорочення спостерігалось в Житомирській (на 23,3%) і найменше – у Львівській області (на 0,9%). Також для регіонів цієї групи характерна висока частка високотехнологічної продукції в експорті, найвищий показник спостерігався в Закарпатській області (47,7%), а в інших регіонах цієї групи – на рівні 17-20%. Така структура експорту обумовлює низьку чутливість економіки регіонів до впливу загроз, пов'язаних із кон'юнктурними коливаннями на ринках сільськогосподарської продукції або втратою позицій на цих ринках. Водночас в умовах воєнного стану важливим є забезпечення нормальних умов роботи промислових підприємств та запобігання фізичному знищенню їх унаслідок воєнних дій. Отже, основними напрямками протидії загрозам зовнішньоторговельній безпеці регіонів цієї групи є реалізація програм підтримки підприємств високотехнологічних галузей промисловості, які мають передбачати заходи з активізації інноваційної діяльності, підвищення якості продукції, посилення міжнародної конкурентоспроможності, розширення виробничих потужностей та збільшення обсягів експорту.

Для реалізації заходів щодо зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці регіонів після завершення війни належить створити сприятливе інституційне середовище, ефективність якого визначатиметься ступенем взаємоузгодження цілей і завдань економічного розвитку на державному та регіональному рівнях. Основними інституційними інструментами протидії загрозам визначимо План відновлення України, експортну стратегію України, державну стратегію регіонального розвитку та стратегії соціально-економічного розвитку регіонів України (рис. 2). Ефективне використання зазначених інструментів і досягнення цілей з відбудови економіки потребує дієвих економічних важелів.

Зокрема, для реалізації Плану відновлення України розроблено та представлено відповідні національні програми, які охоплюють загалом 850 проєктів на суму близько 750 млрд дол. США [7]. Серед національних програм варто виділити такі, реалізація яких безпосередньо вплине на покращення показників зовнішньої торгівлі, зокрема її структурних характеристик.

Рис. 2. Механізм зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці регіонів України в період повоєнної відбудови економіки

Джерело: розроблено автором.

Передусім це національна програма інтеграції до ЄС, яка передбачає полегшення доступу українських товаровиробників до ринків семи найбільших країн-членів ЄС і за якою вже профінансовано частину заходів. Тому важливим напрямом реалізації Плану відновлення України вважаємо реалізацію проектів у межах національної програми, спрямованої на підтримку розвитку секторів економіки, які виготовляють продукцію з високою доданою вартістю. Зокрема, до таких проектів у Плані відновлення України віднесено ті, що передбачають розвиток підприємств машинобудування та відновлення агропромислових підприємств на основі залучення фінансування в розмірі 50 млрд дол. США до кінця 2032 р. [7].

Планом відновлення України передбачено, що основою збалансування зовнішньої торгівлі в післявоєнний час має стати експорт продукції з високим рівнем доданої вартості. Першим кроком до досягнення цієї мети є зменшення експорту сировини (сільськогосподарської, металургійної) за рахунок її перероблення в готову продукцію (харчові продукти, вироби з металу), експорт якої більш ефективний. Зміна товарної структури експорту обумовить потребу в пошуку нових країн-партнерів і забезпечення виходу українських підприємств на ринки цих країн. З огляду на наявні обмеження експорту харчових продуктів до ЄС збільшити експорт агропромислової продукції можливо за рахунок виходу експортерів на ринки країн Близького Сходу, Південно-Східної Азії та Африки.

Ураховуючи наведене вище, актуальним завданням є розроблення експортної стратегії України до 2030 р., узгодженої з Планом відновлення України, оскільки дія попередньої стратегії завершилася у 2021 р. Виконання цих завдань потребує розроблення та реалізації відповідних державних програм підтримки стратегічно важливих секторів економіки. На етапі повоєнного відновлення економіки обмеженими будуть ресурси для забезпечення географічної диверсифікації експорту на основі удосконалення його товарної структури. Відповідно, формуючи нову експортну стратегію України, слід визначити перспективні галузі переробної промисловості, державна підтримка яких забезпечить збільшення обсягів виробництва та експорту продукції. Водночас треба подолати технологічну відсталість підприємств переробної промисловості. Тому під час повоєнного відновлення України має відбуватися перебудова промислового комплексу, ураховуючи виклики Індустрії 4.0, що сприятиме структурним змінам в економіці та зовнішній торгівлі.

Важлива роль у забезпеченні росту продуктивності експортоорієнтованих підприємств на засадах технологічного оновлення відводиться управлінським рішенням на мезорівні та удосконаленню державної регіональної політики відповідно до можливостей, отриманих Україною з набуттям статусу кандидата на вступ до ЄС. Зокрема, залучення фінансових ресурсів у межах Інструменту допомоги перед вступом (Instrument for Pre-Accession (IPA)) сприятиме підвищенню ефективності економічних важелів для виконання завдань державної стратегії регіонального розвитку, які передбачають створення системи підвищення підприємницької компетенції у сфері експортної діяльності, зокрема з виконання вимог до безпечності харчових продуктів і відповідності технічним регламентам промислової продукції, а також забезпечення підтримки малого та середнього підприємництва в зростанні орієнтованого на експорт виробництва з високою доданою вартістю шляхом удосконалення механізмів державної підтримки [8].

У стратегії соціально-економічного розвитку кожного регіону доцільно визначити стратегічні галузі як основу структурної перебудови економіки, що дасть змогу сконцентрувати надані в межах фінансової допомоги ЄС кошти в найбільш перспективних, з погляду економічного зростання та підвищення міжнародної конкурентоспроможності регіону, секторах економіки. Реалізація проєктів за напрямом «Зелений перехід і стійкі взаємозв'язки», який визначений одним з пріоритетів програми IPA-III на 2021-2027 рр., сприятиме активізації економічних важелів і посиленню експортного потенціалу регіонів завдяки впровадженню ресурсозберігальних технологій. Проєкти за напрямом «Конкурентоспроможність та інклюзивне економічне зростання» сприятимуть покращенню структури регіональної економіки завдяки розвитку переробної промисловості та реалізації програм з імпортозаміщення. Для ефективного використання фінансових ресурсів потрібні інституційні реформи відповідно до плану європейської інтеграції України, що також передбачає фінансування в межах програми IPA-III за напрямом «Якісне управління, адаптація спільного законодавства ЄС». Удосконалення інституційного середовища дасть змогу ефективно використовувати наявні та впроваджувати нові економічні важелі для зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці регіонів, залучати допомогу Єврокомісії, передбачену в комюніке від 18.05.2022 р. [9], для підвищення конкурентоспроможності регіонів і розширення зовнішньої торгівлі в період повоєнного відновлення.

Висновки. Повномасштабна російська агресія як основна загроза національній безпеці України стала чинником посилення зовнішніх і внутрішніх загроз, що визначають стан зовнішньоторговельної безпеки регіонів. Під час війни з новою силою проявилися загрози, обумовлені структурними диспропорціями в економіці регіонів, технологічною відсталістю підприємств

і низькою конкурентоспроможністю продукції на міжнародних ринках, що відобразилося в неможливості дотримання критеріїв безпеки в зовнішній торгівлі багатьох регіонів. В умовах війни основними напрямками протидії загрозам зовнішньоторговельній безпеці регіонів України мають стати максимальне збереження виробничого та людського потенціалів за рахунок релокації підприємств з регіонів, наближених до зони бойових дій, у безпечні регіони, а також розвиток підприємств переробної промисловості, зокрема високотехнологічних, у західних і центральних регіонах. Після завершення війни, відновлюючи економіку регіонів, належить забезпечити подолання загроз у сфері зовнішньої торгівлі за рахунок ефективного використання можливостей, які отримала Україна після набуття статусу кандидата на вступ до ЄС. Відповідно, особлива увага повинна приділятися використанню програм допомоги ЄС для удосконалення інституційного середовища економічної діяльності, створення умов для реалізації інституційних інструментів та економічних важелів з підтримки розвитку експорторієнтованих галузей переробної промисловості та імпортозаміщуючого виробництва товарів, що покращить структуру економіки та зовнішньої торгівлі як основи зміцнення зовнішньоторговельної безпеки регіонів у довгостроковій перспективі.

Список використаної літератури

1. Романовська Ю., Козаченко Г., Погорелов Ю., Помазун О., Редько К. Проблеми розвитку економічної безпеки в Україні: виклики та можливості. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. 2022. № 5(46). С. 249-257. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcapt.5.46.2022.3906>
2. *Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості* / наук. ред. І. З. Сторонянська; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2022. 70 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf>
3. Гарькава В. Ф. Економічна безпека регіонів України. *Економіка України*. 2022. № 2. С. 37-49. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.02.037>
4. Жабинець О. Й. Чинники глобальних змін у міжнародній торгівлі та військова агресія Росії: вплив на розвиток експортної діяльності регіонів України. *Галицький економічний вісник*. 2022. Т. 75. № 2. С. 82-91. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.02.082
5. Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами у 2021-2022 рр. *Державна служба статистики України*: сайт. 2022. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/zd/oet/arh_oet2022
6. Бабець І. Г. Зовнішньоторговельна безпека регіонів України: внутрішні та зовнішні загрози в умовах воєнного стану. *Регіональна економіка*. 2022. № 2(104). С. 101-110. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-11>
7. План відновлення України. *Відновлення України*: сайт. 2022. URL: <https://recovery.gov.ua>
8. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5.08.2020 р. № 695. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020>
9. Ukraine: Relief and Reconstruction. *European Commission*: Website. 2022. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_22_3169

References

1. Romanovska, Yu., Kozachenko, H., Pohorelov, Yu., Pomazun, O., & Redko, K. (2022). Problemy rozvytku ekonomichnoyi bezpeky v Ukrayini: vyklyky ta mozhlyvosti [Problems of development of economic security in Ukraine: challenges and opportunities]. In *Finansovo-kredytna diyal'nist': problemy teorii ta praktyky [Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice]*: Vol. 5(46) (pp. 249-257). DOI: <https://doi.org/10.55643/fcapt.5.46.2022.3906> [in Ukrainian].
2. Storonianska, I. Z. (Ed.). (2022). *Ekonomika rehioniv Ukrayiny v umovakh viyny: ryzyky ta napryamky zabezpechennya stiykosti [The economy of the regions of Ukraine in the conditions of war: risks and directions of ensuring stability]*. Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. (Series: «Problems of regional development»). Retrieved from <http://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf> [in Ukrainian].
3. Harkava, V. F. (2022). Ekonomichna bezpeka rehioniv Ukrayiny [Economic security of the regions of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2(723), 37-49. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.02.037> [in Ukrainian].
4. Zhabynets, O. Yo. (2022). Chynnyky hlobal'nykh zmin u mizhnarodniy torhivli ta viys'kova ahresiya rosiyi: vplyv na rozvytok eksportnoyi diyal'nosti rehioniv Ukrayiny [The global changes factors in international trade and russia's military aggression: impact on the development of export activities in Ukraine regions].

- Halys'kyi ekonomichnyy visnyk – Galician economic journal*, 75(2), 82-91. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.02.082 [in Ukrainian].
5. Rehional'ni obsyahy zovnishn'oyi torhivli tovaramy u 2021-2022 rr. [Regional volumes of foreign trade in goods in 2021-2022] (2022). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. Retrieved from https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/zd/oet/arh_oet2022 [in Ukrainian].
 6. Babets, I. H. (2022). Zovnishn'otorhovel'na bezpeka rehioniv Ukrainy: vnutrishni ta zovnishni zahrozy v umovakh voyennoho stanu [Foreign trade security of Ukraine's regions: internal and external threats under martial law]. *Rehional'na ekonomika – Regional Economy*, 104(2), 101-110. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-11> [in Ukrainian].
 7. Plan vidnovlennya Ukrainy [Ukraine recovery plan] (2022). *Restoration of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://recovery.gov.ua> [in Ukrainian].
 8. Derzhavna stratehiya rehional'noho rozvytku na 2021-2027 roky [State strategy of regional development for 2021-2027] (2020). Adopted by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on 2020, Aug 5, 695. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020> [in Ukrainian].
 9. Ukraine Relief and Reconstruction (2022). *European Commission*: Website. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_22_3169

Babets I. H. Directions for the reduction of threats to foreign trade security in the regions of Ukraine.

The article analyzes the state of foreign trade in the regions of Ukraine during the war and examines the dynamics and structural changes in the export and import of goods in 2022 compared to 2021. Based on the analysis of changes in the foreign trade in the regions of Ukraine during the war, the main threats to foreign trade security in the regions are identified. The directions for reducing the negative impact of threats on the economy of the regions in the conditions of martial law are determined. Four groups of regions are distinguished based on the peculiarities of the conditions of foreign trade and the level of threats to foreign trade security. The ways of reducing the threats to the foreign trade security in the regions in the conditions of martial law are substantiated. The main measures for regions with a high and significant level of threats include the relocation of enterprises to safe regions, improvement of the logistics of export of goods, and the increase of capacities for the processing of raw materials. For regions with a moderate and low level of threat, it is necessary to ensure the development of processing industry, promote structural transformations of the economy, and activate innovative activities. A mechanism for reducing threats to the foreign trade security of Ukraine's regions during the period of post-war economic reconstruction is proposed. The main institutional instruments of the mechanism are defined as the Recovery Plan of Ukraine, the Export Strategy of Ukraine, the State Strategy of Regional Development, and strategies for the socio-economic development of regions. Ensuring the effective functioning of the mechanism for reducing threats to foreign trade security requires coordination of the goals and objectives of all institutional instruments and the use of appropriate economic levers. Improvement of the institutional environment of economic activity, including Ukraine's use of the opportunities provided by the European Commission's support programs for candidate countries for EU accession, is an important condition for the effectiveness of the proposed mechanism. The objective function of the mechanism for reducing threats to foreign trade security in the regions is to improve the indicators of dynamics, product structure, and efficiency of foreign trade.

Keywords: foreign trade security, foreign trade, region, threats, martial law, post-war recovery, institutional tools, economic levers.

Бабєць Ірина Георгіївна – доктор економічних наук, професор, старший науковий співробітник відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», професор кафедри міжнародних економічних відносин Центральноукраїнського національного технічного університету (e-mail: irina.babets@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0635-9375>).

Babets Iryna Heorhiyivna – Dr.Sci. (Econ.), Prof., Senior Researcher of the Department of spatial development of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, Professor of the Department of international economic relations of the Central Ukrainian National Technical University.

Стаття підготовлена в межах науково-дослідної теми Інституту регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України «Глобалізаційні чинники та ризики ендегенного розвитку регіонів України» (державний реєстраційний номер 0121U111754).

Надійшло 08.04.2023 р.